

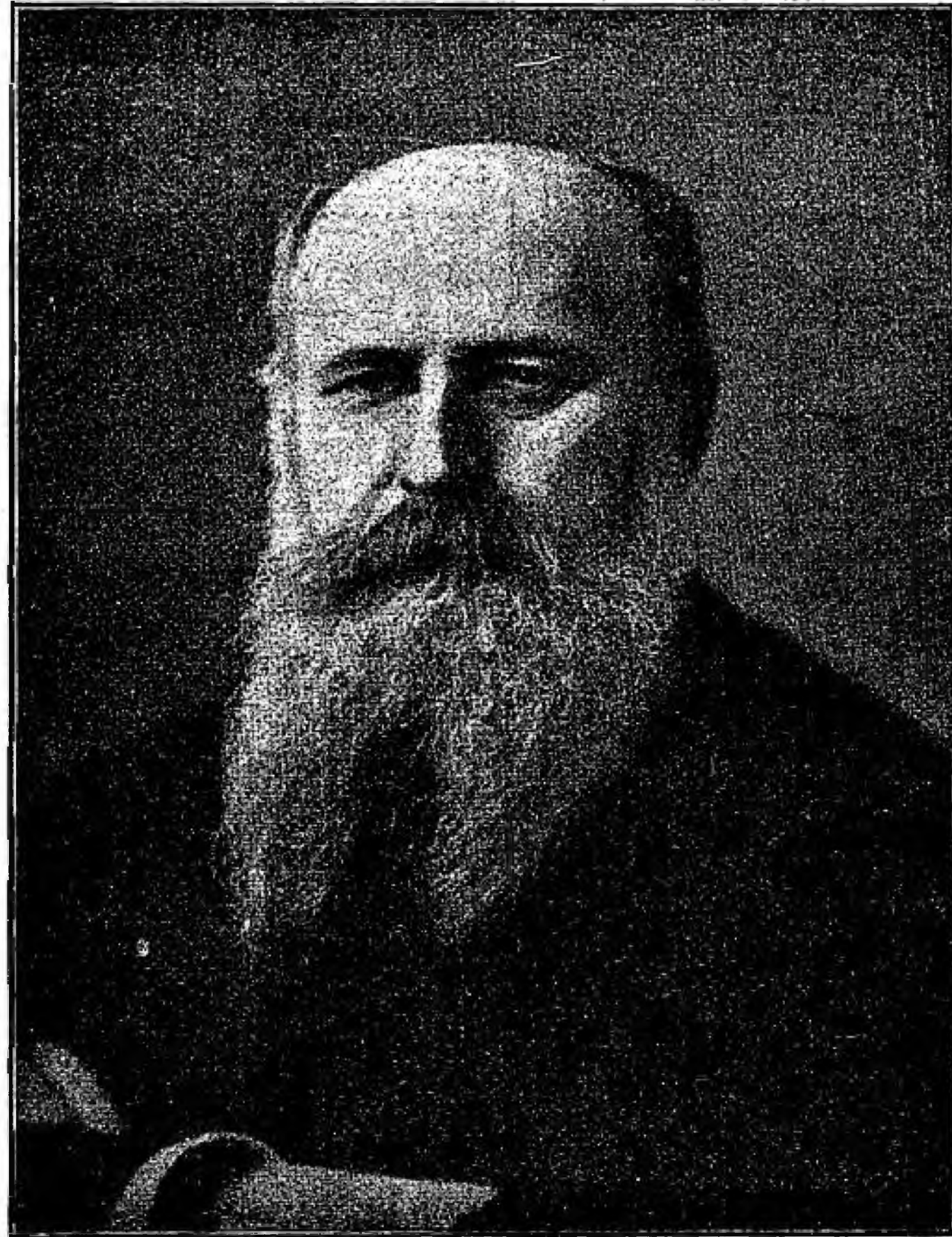
לשכלול תמונתו הספרותית של מר אמלם ז"ל.

א.

רבי אלעזר אמלם נולד בר"ח אדר שני שנת הרי"ב, בכייסאגאלא עיר קטנה בפלך קובנה. את רב תורתו קבל מפי אביו רבי דוד, איש מופלג גדול בתורה, החי עוד כיום והוא קרוב לשמונים. עוד בנעורו התנכר בכשרונותיו המצוינים ובהיותו כבן עשרים, לקחו בעל הבית אמיד אחד מואגר חדש לחתן לבתו היחידה, ויוזן לו כאלף רז"כ נדוניא וארוחת תמיד על שלחנו, למען יוסיף להשתלם בלמודי התורה. בשנים הראשונות שקד באמת על התלמוד וכשנה אחר חתונתו הלך למלז, וילמוד כשנה אחת בחכרת אחיו רבי מאיר הגדול ממנו שלש שנים, אשר הוא כיום אחד מגאוני ליטא ונתמנה לפני שנים אחדות לרב אב"ד בעיר ק ברין. לדברי המנוח היה אז לבקי ברב חלקי התלמוד בבלי. אבל שקידתו זאת לא ארכה הרבה, כי מטבעו לא היה שקדן, וגם כנראה, פעלה עליו הרבה התודעות בעת ההיא אל רבי חיים זק, אחד מתושבי זאגר חדש. רבי חיים זק זה נחשב לאיזה מגדולי חכמי עמנו ברוסיא בדור ההוא, אשר עסק כל

חוג מבטו התחיל להתרחב ולהתפתח והוא נכנס בתקופת התסיסה של ימי המעבר מד' אמות של ההלכה אל עולם ההשכלה והחקירה, — תקופה קשה, אשר עברו בה כל המשכילים מבית המדרש הישן; ורוב בעלי הכשרונות שבהם נפגעו ממנה להיות שונים ופורשים, — זה לחכמות ולמדעים, הרחוקים מתורת ישראל וזה — לחיי שעה, ככל חיי הגוים אשר סביבותינו; וגם אלה אשר היו לסופרים עכרים, פנו על פי רוב עורף לתורת עמם, ויבחרו

ימיו בתורה ובחכמה, ומלאכת מסחרו הגדול נעשה בידיו אשתו. ידיעותיו בלשונית וכמדעים היו גדולות ורחבות גם הרבה לעסוק בחכמת ישראל. רבי אלעזר אטלס הלמדן החרוף הצעיר מצא חן בעיניו, ויקרבו מאד. בביתו התחיל להגות בראשונה בספרי השכלה וחכמה, וילמד את השפה הגרמנית והרוסית ומן המדעים בחר לו לו ביחוד את חכמת החשבון. וגם נסה אז לערוך מאמרים אשר מהם נדפס בירחון הכרמל בשנת תרל"ה.

הצייר הרוסי ווירישצ'אגין אשר נספה באמון אנית'התחרא „פטרובאבלובסק". הוא נמנה בין ראשי ציירי דורנו, וביחס אל האנושיות הכללית היתה לו חשיבות מיוחדת בגלל ציורי המלחמה שלו, שהיו בין הנורמים הראשים להתעוררות התנועה העצומה לטובת השלום. תולדותיו הובאו בהצפירה

גליון 69.

עם תורת ישראל, עשתה על רבי אלעזר רשם גדול, כי אצל זה מרוחו גם עליו. כשמונה שנים ישב אחר חתונתו במנוחה ויהגה בתורה ובהשכלה. אולם דעת חותנו, בעל הבית פשוט, אשר השיא את בתו לתלמיד חכם הגון, אשר תורתו תהיה אומנתו, לא היתה נוחה מהתנו המבטל את זמנו על ספרים חיצונים. ויגיעו אז לרבי אלעזר ימים רעים, כי גם כספו אבד, ויוסיפו

באלהים חדשים ובתורות אחרות, ואך מעטים מאד נשארו מהם נאמנים לתורת ילדותם גם אחרי כן. — אל המעטים האלה נוכל לחשוב גם את רבי אלעזר אטלס. על האדם העומד בפרשת דרכים עושה הרבה החברה להטותו אל הדרך אשר ילך בה. חברת רבי חיים זק, אשר היה אחד מבני העליה המעטים, אשר ידע לאחד את ההשכלה הכללית

לא התכשר כל עקר לעבודה כזאת. — הוא היה מוכשר רק לנהל פנקסי חשבוניות של אחרים, להתחשב עם בעלי משאם ומתנם, גם לבקר את מעשי בעליו, אבל לא לעשות מעשה בעצמו, ולהתפרנס מן הספרות גם כן לא היתה ביכולתו, אחרי כי לא היה מפוועלי-יום של הספרות, (וגם כל כשרונו הספרותי. הצטמצם רק בסתירת בניניהם של אחרים, וביחוד במקצע הבקרת של הספרות) הרבנית, אשר עוד מעטים דורשיו בארצנו; ובהתאחדו עם מחזיקי הדת בקובנה: להיות מרודפי הציוניות, בדלו כמנו חבריו הסופרים, וננעלו לפניו שערי העתונים, וימצא את עצמו נעזב מכל אהביו הקודמים ויפול לבכו עליו מאד, עד כי היה כמואש בעיני עצמו. בהודיעו אז לאחד ממכיריו הציונים; כי עוד מעט, ותמלאינה לו חמשי שנה מיום הולדו, ויזיע זה לפני חבריו לחוג את חג יובלו, כדי להפיח בו רוח תקוה ולהרים את ערכו בעיני הקהל העברי. רק כחמש עשרה איש נקבצו ובי-מסכדיו וממוקיריו בבית אחד מציני העיר לחוג את החג הזה, אשר נשא עליו חותם זבח משפחה קטנה. בתוך הנאומים אשר נשאו לכבודו, הטיף באזניו אחד המסבים דברי תוכחה: על התנגדותו אל הציוניות, וישיבהו הוא כי ידיעת חלקי הסותר, קודמת במעלתה, לבריאת כל מעשה ומפעל, על ידיעת חלקי הקיום, ועל כן חושב הוא את מלאכתו, מלאכת הבקרת, למלאכת שמים, המביאה טובה מרבה גם לציוניות.

כשני ירחים אחרי כן נודמנה לו משרת מורה בבית רבי זעליג פרשיץ במוסקבה ומשכרת הגונה נקצבה לו, אם כי המשרה הזאת היתה לא לפי כבודו ולא לפי רוחו, אבל דרך אחרת לא היתה לפניו, ויהי בבית הזה קרוב לשתי שנים, מחדש אייר תרס"ב עד מותו, נסן תרס"ד. ויחלה במחלת הלב—אנגינא— ביום הששי בתשיעי לנסן, ורופאי העיר מצאו את מחלתו אנושה. ואחרי אשר כלה אז הזמן של זכות ישיבתו במוסקבה, יצא את העיר ביום ג' שלפני ערב פסח, ולא הספיק לבא לביתו, וישאר בימי החג הראשונים במינסק, ויבא לביתו לביאליסטוק ביום א'. שני רחול המועד, חולה ומוטל על ערשו. וימת פתאם בשביעי לפסח מתוך שיחה ספרותית עם ד"ר יוסף חזנוביץ, אשר בא לבקרו. באחרון של פסח הובל אל קברו ואלפי אנשים נהרו אחר מטתו. אחרי נשאר אשה וארבעה בנים, אשר שנים הגדולים המה באמריקא, והצעירים בביתו.

את שתי שניו האחרונות כמעט הקדיש למלחמתו עם הציונות, ויתחבר עם כל שונאיה הקיצונים, וידפס בהפלט מאמרים נגדה ונגד מוסדותיה: הקולונילבינק והקפה לקרן קימת וגם נגד ועד התמיכה באודיסא, בשם: "ספסל הנאשמים", ממון שאין לו תובעים", "המשובה הציונית", ומאמרים בלי חתימת שמו. וירק בהם את כל אוצר חציו במשלים בחרודים ובהלצות. אבל באמת לא קלע אף באחד מהם אל המטרה; אחרי כי לא גלה בהם חדשות שלא דשו בהם הציונים לפניו, ובהא נחתין ובהא סלקין. וחבל כי כלה את כחו בהבל בדברי נצוח בעלמא, שאינם מעלים ואינם מורירים, בשעה שאפשר היה בידו להביא באותו זמן תעלה גדולה לחקירת דברי ימי ישראל, כאשר הראה במאמרו: אבי דרא חושבנא, מאמר בקרת שהדפים גם כן בדפוס. ובקונטרסים אחרים שהניח אחריו בכתובים: "קרית ארבע", תעודות וזכרונות מפנקס טיקטין, המפיצות מעט אור בתולדות יסוד הועד לארבע הארצות. הרבנים בטיקטין, ביניהם ביחוד ע"ד הגאון בדורו רבי יהושע פלק בעל מגיני שלמה וש"ת פני יהושע וע"ד רבו המהר"ם לובלין ועוד ועוד, גם העתקת תעודות וזכרונות מפנקס טיקטין משנת ש"ט 1589 עד שנת תקנ"ג 1792.

(סוף יבא)

אמנם אשתו ובניו להיות כמוכים על שלחן חותנו גם אחרי כן, עד כשבע עשרה שנה אחר חתונתו, והוא היה מבקש לו פרנסות שונות. וישתתף גם בבית עבודה לכפתרי-כתנות אבל כל מעשיו לא הצליחו בידו. ויבחר אחרי כן במשמרת של מנהל ספרי חשבון בבית-עבודה לכלי קוניא (פרצלן) של מלינק בעיר קמיטיצ'ש. ויתפרנס ממשמרתו זאת שלש שנים. משם בא בשנת תרמ"ד לירשא, לעסוק במסחר של קומיסיון ויהי גם לסופר עוזר בהצפירה בשם א. מ. פ. בנשת נ. סוקולוב להוציא את ספר השנתו האסיף, היה הוא אחד מעוזריו הראשים. וידפס בהאסיף תרמ"ה-מ"ו את המאמרים: צנא מלי ספרי, דברי בקרת על ירחונים ומאמרים עזרים ועל ספרים שונים. מאמריו אלה מלאים דברי בקרת חריפים ושנונים. הן אמנם לדברי בקרתו על הספרות היפה אין כל ערך ספרותי, אבל לעמת זאת הציב לו יד ושם בספרותנו, בבקרתו החדה על אדות השאלה הגדולה בדבר, ועד ד' ארצות" ועל כל החקירות הנוגעות ליריעת התלמוד ודברי ימי הרבנים. עד כי נמשכו עליו גם עיני חכמי עמנו בחוץ לארץ. הלא כה דברי רח"ד ליפא באסף המזכיר Bibliographisches Lexicon (דף 8) (1887): הוא (אלעזר אטלס) אחד מנבחרי סופרי זמננו המצוינים, תוכורני גדול, חוקר נפלא ומבקר חרוץ ושנון וכו' גדולי חכמי זמננו ראו מאמרי בקורותיו במכ"ע שונים, כן תמהו והתפלאו על רוחב לבו כפתחו של אולם וכו'. הפרופיסור רבי דוד קויפמאן הציג לפניו אז: כי יבא אליו לבודאפסט והוא יתמוך בידיו למען יוכל להשתלם במדעים ולהקדיש את כל עבודתו לחכמת ישראל. בימי שבתו בורשא היה סופר עוזר גם בעריכת ה"אשכול" וערכים אחדים נתחברו על ידו ברב כשרון כמו: "אגרת", ועוד. בשנת תרמ"ח הוציא בעצמו לאור הספר השנתי "הכרם", ובו מאמר נכבד ממנו ע"ד "הריב"ש ובני דורו", אשר לא השלימו, ובסופו הוא מבטיח לתת את מאמרו השני כ"הכרם" הבא. אפס הכרם הזה היה הראשון גם האחרון ובכתביו לא מצאנו את המאמר השני הזה אשר הבטיח, אחרי כי לא היה שוקד על עבודות ספרותיות לעצמו, כי אם על אשר הכין לדפוס. הוא התאונן באזני בכל פעם לאמר: מיום שנתרבו העתונים היומיים, הירחונים והשנתיים התרגלו הסופרים לכתוב רק את אשר יכשר לצרכי אלה, ועל כן לא נמצא אצל אחד מן הסופרים החדשים כתבי יד, כאשר מצאנו אצל הסופרים הראשונים. כנראה חשב את עצמו בזה אל הסופרים החדשים. הוא חשב: להכניס כסף מהוצאת הכרם, וטעה, ועל כן השליך לגמרי את עבודתו הספרותית שלא יכלה להספיק לו את פרנסתו גם בצרפו אליה את מלאכת ההוראה בבית אחד מעשירי ורשא, וילך לליבוי אחרי שבתו בורשא כארבע שנים וישתתף שם כשתי שנים עם אביו בענין-אמנה (קאמיסיאן) של תבואה, ואחרי שלא הצליח בידיו גם העסק הזה קבל משמרת מנהל ספרי חשבון בבית מסחר אחד בביאליסטוק, ויקבע את מושבו עם בני משפחתו בעיר הזאת. עשר שנים — משנת תרנ"א עד שנת תרס"א — התפרנס ממשמרתו זאת. וכנראה היו אלה ימיו היותר טובים בימי חייו, כי פרנסתו היתה מצויה בידו בכבוד וברוח, עבודתו היתה קלה, כי משמרתו לא הטילה עליו כל עבדות, ובכל ימי עשותו בבית מסחר זה הרגיש את עצמו כאדוני הבית.

בעשרת השנים האלה ערך: מאמרים פובליציסטים אחדים בהצפירה, אשר חזר והדפיסם (תרנ"ח) במחברת מיוחדת בשם: "מה לפני ומה לאחור". מאמר בקרת על הספר: "דורש קדמונים" בשם "אור וצל" בשפר השנה של הרנ"ס, ומאמר בקרת בשם: "המספרים והסופרים" על חשבוניות ועד התמיכה שבאודיסא בהספר "אור לישרים" הידוע. באמצע שנת תרס"א נרגר בית המסחר אשר עבד בו ושאלת הפרנסה התחילה לנקר במוחו, כי לנהל עסק של מסחר על חשבון עצמו לא הספיק הכסף המעט אשר חשך, וגם

הציונים להכחירו גם במקום מקלטו זה, ועל כן גדולה הטאהכם מאד". בכל דבריו אלה צפון לעג שנון וצחוק מפיסתופלי כלישוב הישן כן לישוב החדש.

לו נשאר רבי אלעזר אמלם בבית מדרשו והיה כוסיף לשקוד על למודיו, היה היום בודאי לאחד מרבנינו הגדולים, והיה כאחיו, רב בעיר כקוברין, אבל מכיון שנעשה למשכיל, שוב אי אפשר היה לו להשקיע את עצמו רק בלמודי התלמוד בלבד, ונתפזר על שבעה ימים, לאמר: למד, אחרי היותו כבן עשרים, מעט גרמנית ורוסית. קרא מעט בספרותיהם, הגה בספרי ההשכלה שלנו, למד את חכמת החשבון, קרא מעט את דברי ימי העולם יאת דברי ימי ישראל, מפי גרץ, ומפי כל החוקרים אשר ספריהם נודמנו לידו, ולא היה מומחה באמת, ככל סופרי ישראל, אף למקצוע אחד. ולו השתלם במדעים, כי אז היה לנו בו מבקר חרוץ ש"א היתה לנו דוגמתו בספרותנו החדשה, כי חונן למקצוע זה בכשרונות מצוינים, וגם היה בכחו — כאשר הננו רואים מן המעט אשר כתב — למלא את החסרון הגדול בדברי ימי ישראל. חסרון דברי ימי רבנינו וגאונינו בדור העבר והחדש, עם שמות למודיהם השונות, אשר גרץ פסח עליהם, כאפס ידיעה והבנה. אולם אחרי אשר אסף מעט השכלה בחפניו נטרד תיכף בראגת פרנסתו, ונשאר כמו רב משכילינו, קרח מכאן וקרח מכאן. ולילא נודמן לביתו של הרנ"ס ויהי לעוזרו בעריכת האסיף תרמ"ה—מ"ו, ולא היה מוציא אז את מאמריו: צנא מלי ספרי, לא היה זכר לשמו בספרותנו, כאשר לא יהיה זכר לשם הרבה אמלסים כאלה המתגוללים אצלנו בלי מטרה מיוחדת בחיים.

רבי אלעזר אמלם היה סופר משכיל חפשי בדעותיו, אשר לא חפה עליהן. די לנו רק לשמוע מפיו את דברי הכבוד הגדול שהיה מחלק לפרץ סמולנסקין בעל "השחר". שהיה לזעזע לכל החרדים, והוא מרים את ערכו ביחוד, בשביל ש"נפח רוח חדש בישראל, רוח בקרת לזרות ולהבר", הלא כה דבריו עליו (האסיף תרמ"ה 357—356): מי נתן להדור החדש את הדחיפה הראשונה לסוכב במעגל הישר? מי פתח חלונות בבית הספרות, לראות את הנגעים שנאחזו בקירותיה? מי נפח רוח חדש, רוח בקרת לזרות ולהבר? מי קרע את הצעיף מעל פני ההרגל והמוסכם — אם כי פעמים רבות שנה ויעקר שן בריאה החת שן רועה — לבי יאמר כשר לכל אשר יאמר העם כשר? הלא זה הוא מכתב העת השחר, הצועה ברב בחו וכו' ורק באחת גרמוז על כחו כי רב הוא לפעול שנוי נכר על ספרות ארבע מאות רבוא נפש בזמן קצר כזה". סופר האומר דברי הימנון כזה לבעל השחר, ביחוד בשביל שקרע את הצעיף מעל פני ההרגל והמוסכם ובשביל שהיה צועה ברב כחו אי אפשר היה כי יהיה נמנה אח"כ בין סופרי "הפלס" ו"אור לישירים", ובאמת לא נמנה עמהם רק לדבר אחד והיא להתנגדותו ולשנאתו אל הציוניות. — רבי אלעזר אמלם היה סופר שברח או יותר טוב שהבריוהו מן החבורה, ונפשו געלה בהרבה מחבריו החדשים. וכאשר התנצל בכל פעם לפני ולפני כל מכיריו על החכברו לפלוני המפרסם לגנאי כעושה סחורה בפרתה של החרבית והקנאות הדתית (י. ל—ץ. מק.). לאמר: אין הבדל בינו ובין סופר משכיל פלוני דנקדש בעיניכם, כי אם שזה שלי הוא גנב פשוט של המחלקה הרביעית ברכבת הקיטור, המתחבא תחת אחד הכפסלים, כדי לגנוב מלתחת עני עם חפצים, אשר ערכם פרוטות, ופלוני שלכם הוא גנב מנהיג מן המחלקה הראשונה העוסק בגנבות שעוני זהב ובמלתחות עשירים אשר ערכן אלפים.

באמרי על רבי אלעזר אמלם כי היה סופר משכיל אין ברצוני להושיבו באסרטיא של סופרי העתונים החדשים, העוסקים בשנוי ערכין, בעקירה על מנת לעקור, ובסתירה על מנת לסתור,

לשבול תמונתו הספרותית

של מר אמלם ז"ל.

ב.

רבי אלעזר אמלם היה טפוס תמים, בכל אורותיו וצלליו, של החר"ף מבית המדרש הישן, העוסק כל ימיו בחלק ההלכה שבתלמוד והוא דולג על חלק האגדה שבו; הכועס על כל חזן, דדשן ומגיד, הכאים בדבריהם הנבטלים להפסיקו ממשנתו. כל היותו מצמצמת בד' אמותיו של הלכה בלבד, ואיננו מסתכל מחוצה להן, להתבונן הדר הבריאה ולקרא: מה נאה אילן זה, ואת ד' אמותיו אלה הוא לומד על בורין, עומד הוא וניקבן כל ימי חייו עד תהומן, עד כי הנה מתבררה לו כל צרכן; וכל ענין שאיננו יכול להתברר לו במדה זאת הוא מבטל בטול גמור. והוא מוצא את כל תענוגותיו אך בתלמודו, היבש רק לעיני הדיוט העומד מחוץ, אבל לחר"ף הזה, השקוע בו כל ימיו, הוא מציא עולם מלא עם כל חליפותיו השונות, והיו לו העמקה בסברות חריפות במקום המחקר והפלוסופיא, החדודים הפלפולים. במקום המליצה והשיר, מהתלות והלצות המיוסדות על סרוס פתגמי התלמוד, במקום הנדיחות האירופאיות; — רבי אלעזר אמלם היה מותח קו אחד של בטלה וגעל נפש על ספרותנו המחקרית, הקבלתית, המליצה, והשיר מתחלתה עד היום הזה. וכאשר שכעתיו דורש בגנותן של אלו, השבתי כי אותו בזרוב של טורגנויב ב"האבות והבנים" לפני. הוא דעמיד את כל דבריו על הדין, ומשפטיו היו קרים קשים וחמורים בלי שום תערובת של לחלוחית הרגש והפיוט וכלי נצוצי ההתפעלות וההתלהבות, ולפעמים גם בדברים הנוגעים לעצמו ולבשרו. הוא היה מעביר החת שבט בקרתו הקשה גם את קדושי בית המדרש הישן ואת גאוניו והיה מבטל לפעמים בדבריו בוז וחרפה לא פחות מאשר היה מבטל את גדולי סופרי המשכילים. — חדודיו, מהתלות והלצותיו, היו מעבירים אותו גם על דעת אותם הדברים שהיו צריכים להיות קדוש בעיניו. ובמדה אחת היה מודד למוסדי הצבור הקדושים של הדור העבר ולא לה של המשכילים מדור החדש. הלא כה דבריו בהקבילו את הישוב הישן של רמבעה"נ אל הישוב של הציונים בארץ ישראל: "כמו שחבת ציון בצורתה הישנה בבטלגיה ובטשולחיה "הירושלמים", לא היתה מעולם כמטרה ותכלית בפני עצמה, — רק כנס וסמל בעד עם ישראל וכו'. כן הוא בעינינו חבת ציון בצורתה החדשה באכריה ובמשולחיה הציונים, לא זאת הנחלה ולא זאת המנוחה להניח שם לעיף, ורק כנס וסמל בעל צבע חדש וכו' תחת הלוטדיס הבטלגים הקימו לנו עתה אכרים בבטלגים, ולכוא לידי "מדינת היהודים" על פי השטה החדשה, צריכים גם כן לנסים ונפלאות בבא "העני ורוכב על החמור". ("הציונית בכרכים ובערי השדה", הצפירה 1898 גליון 183,184 ובהפלס חוברת מ' תרס"ד). והיה מטעים למכיריו את דבריו אלה במשל שהיה שגור בפיו לאמר: הממשלה הרוסית מוציאה בכל שנה הוצאה גדולה להחזקת מספר קטן של שורי-הבר (зубры) ביער בילוביזש, אחרי כי לא נשאר שריר מהם בעולם כי אם ביער הזה. — הזקנים בעלי החלוקה בירושלים המה הזוברים שלנו, אשר כדאית לפנינו כל הוצאה אשר נוציא עליהם כדי להחזיקם ולקיים לדור יבא בתמונתם זאת שם בא"י, אחרי כי המפוס היהודי העתיק בשטריומלו בפאותיו ובכל אופני חייו הכלים עומד להכחד מעל כל הארץ, והנה באתם אתם

או אמלם (תרנ"ט הצפירה גליון 7) בתשובה נמרצה אליו הטברת אתו קשות, ויתנפלו עליו הסופרים הציונים בדברי חרפות וגדופים; רמל"ל קרא אותו בשם: „המנוול מבית המדרש“, ובפי כלם היה מתואר בשם: „החצוף הידוע“, כאלו ננעלו שערי הבקרת בפני מבקרי הציונים. — עכשיו כבר זכינו לשמוע דברי חרפות וגדופים כלפי נשיא הציונות ד"ר הירצל בעצמו, ומכל שכן כלפי כל גדולי ונכבדי הציונים המחזיקים בידיו, גם מפי נערים ריקים ופוחזים אם רק יקראו את עצמם בשם: ציוני ציון, ואין איש כוחה בהם. בכל דברי אמלם נגד הציוניות לא מצאנו דברי חצפא, היוצאים מגדר הנמוס והד"א כאשר הננו שומעים גם מפי נכבדי „ציוני-ציון“ המוכתרים בנמוסים.

הוא נסה להשיב על דברי המתנפלים עליו, והנה אין אחד העתונים מקבל את דבריו. — נעילת דלת זאת פגעה בכבוד סופרים שלו מאד, כי ראה את עצמו כאלו כבר עבר זמני. והרעיון הזה בפני עצמו היה קשה עליו מאד. והנה יצא אז תר"ס לאור הספר „אור לישרים“ של מחזיקי הדת בקובנה, ויתן בו את מאמרו: „המספרים והסופרים“, מאמר בקרת על חשבונות ועד התייבה. ובצאת אח"כ לאור „הפלם“ היה בו לסופר המידי, ותאורנה עיניו לראות את עצמו שב לכבודו הראשון שמקבלים את כל דבריו לדפוס. ויקח עתה את נקמתו מהציוניות, אשר חפצה לדון אותו בשתיקה. ויצא נגדה בשנאה גלויה במאמרו: „ספסל הנאשמים“ „המשובה הציונית“, ממון שאין לו הובעים“ ועוד מאמרים שיצאו בהפלם בלי חתימת שמו. — אפשר כי היה גם בלעדי זאת למהנגד הציוניות אבל לשונא הציוניות ולרודפה בנפש לא היה אם לא הרגיווהו.

רבי אלעזר אמלם היה איש נוח לבריות וכפי יכולתו היה מטיב לאחרים והיה נעים החברה מאד. אהב להרבות בשיחה כטלה, כל שיחותיו היו מתבלות במשלים, בהלצות ובחדודים לקוחים מן החיים ומן התלמוד. ובכל פעם קלע בהם אל המטרה. — חריפות שכלו בצבצה משיחותיו היותר פשוטות. במשאו ובמתנו עם הבריות היה מדיק בלשונו: „הן“ שלו היה „הן“ ולאן שלו „לאן“, והיו נסמכים במסחר על דבריו שבעל פה כעל דברים שבכתב.

הן אמנם מתנגד גדול היה לציוניות, אבל מתנגד מנומס ובעל יצר לבב. נצחוננו בודאי העבירו בזה על דעתו וגם על דעת האמת, אבל כוונתו היתה רצויה. הוא לא השפיל את נפשו למכור את עטו בעד בצע כסף, כאשר הננו רואים לצערנו הגדול סופרים ידועים אשר עוד אתמול היו מרודפי „חבת ציון“, והציוניות ואחרי שנשכרו בכסף „לציוני ציון“, המה מעיזים לכתוב „אנחנו חובבי ציון“, „אנחנו ציוני ציון“ בהתלהבות ובהתפעלות עשויה, אשר תגעל בה כל נפש נקיה. טוב לנו הרבה מחנגד נקי כפים כאמלם מאהבים רודפי שלמונים כאלה.

כבחינו כן לאחר מותו הננו מכבדים בו את המבקר החריף והשנון, את הסופר הטפוסים של בית המדרש הישן, את החבר הנעים ואת רבי אלעזר אמלם המצוין במינו. חבל! נקרא עליו, חבל! כי נקטף לנו ולספרותנו העברית עודנו בעצם יכיו. תנצב"ה.

ביאליסטוק ר"ח אייר תרס"ד.

א"ח הרב אריה

ויש מהם הקוראים את עצמם בשם „ציוני-ציון“ כביכול, כדי שיוכלו להטיח דברים כלפי כל גדולי אומתנו, — אנשים שרבים לא קראו ולא שנו, אך עסקו בקריאת ספרים מן הספרות היפה הקלה, ויסגלו לעצמם סגנון עברי קל, וילמדו להרחיב פה ולהאריך לשון בדברי עזות וחצפא על פי הסגנון של הבולבר הפרזי והיו היום לסופרים בישראל, הוא היה רחוק בהם וממחשבותיהם, הוא עמד במחיצתם של המשכילים מבית המדרש הישן, אשר בכל דעותיהם החפשיות, היו בכל זאת שומרי משמרת הדת למעשה, וככל שהתירו לעצמם להתלוצץ ולהתל כבית מדרשם זה, היו בכל זאת קשורים אליו באלפי נימים דקים, עד שאי אפשר היה להם לנתק אף את אחד מהם. ולא יכלו לראות במנוחה בכא הדיוטים זרים לו לחללו ולשום אותו לשמצה ולקלסה, ויצאו בפעם בפעם להגן עליו. אבל לחשוב את רכי אלעזר אמלם לאחד הסופרים המקנאים קנאת הדת בודאי אי אפשר, ורק אחרי שהוציאוהו חבריו הסופרים המשכילים, שהיו לציונים, ממחיצתם, — ולעמוד בחוץ אי אפשר היה לו, נכנס במחיצתם של אלו שפהחו דלתותיהם לפניו.

רבי אלעזר אמלם היה קנתרני ונצחני מטבעו, ואם הקניטוהו גזר גם על המותר. וככל שהיה קר ומצונן במשפטיו הכללים, כן היה רתחן, רגזן, מתריגש ומתלהב בנצוח ובקנאתו לכבודו. הוא היה מתנגד גמור לרעיון ישוב א"י, אחרי נתחו אותו בבקרתו החדה, ולא מצא ידים לו, לדעתו, במעשה. ועל האדיאל הצפון בו לעג כאשר לעג לכל אדיאל, אשר ברגש יסודו. אבל משהניצה הציונות, היה בראשונה אחד ממחזיקיה, וכאשר שאלתיו אז לסבת התמורה הזאת בדעותיו, וישיבני: „אל נא תדמה את הרעיון של ישוב א"י אשר נתעורר והוא מתנהג בידי רבנים מלמדים ומגידידים אל הציוניות האירופית, אשר אנשים כהירצל וחרוף המוח כנרדווי עומדים בראשה, — לפני תנועה אירופאית כזאת צריכים להתכין את הראש“. — הירחון „השלח“ נחשב אז לציוני וישלח אליו אמלם חלק ממאמריו „מה לפנינו ומה לאחור“, ולא קבלהו העורך „אחד העם“, בשביל שלא היו מכוונים לרוחו. ויהר לאמלם ויוסף אל מאמריו אלה גם מאמר בקרת אחר על אותו „אחד העם“ וידפיסם ב„הצפירה“, ואחרי כן במחברת מיוחדת. ואחרי שגם מר „אחד העם“ הוא אחד התלמידי חכמים מבית המדרש הישן, אשר אינם יכולים לוהר על נצוח דבריהם, השיב לו זה על מאמר בקרתו בהשובה כללית באחת ממחברות השלח בדברי חרפות, ויקרא אותו בשם: „עז פנים“. בכל זאת בערוך אמלם את מאמר בקרתו על הספר „דורש קדמונים“ ולא נמצא לו מקום להדפיסו יעצתיו: כי ישוב לשלחו אל „השלח“. אולם גם הפעם מצא את הדלת סגורה לפניו; ומאז נקעה נפשו מן הציוניות, ויתחיל לחפש עליה עלילות. ויצא בראשונה בהצפירה (1898 גליון 93) במאמרו „נשיאים ורוח“, אשר בו הוא מתרעם על הציוניות על כי בשבילה מושכים כל העסקנים את ידיהם מעבודות צבוריות לעסוק בציוניות שאיננה מביאה פרי. במאמרו השני: „הציונות בכרכים ובערי השדה“ (הצפירה 1898 גליונות 183, 184) הוא נוגע כבר בעצם שאלת הציונות כבשאלה כלכלית, והוא חושב ומונה כי להושיב את כל בני ישראל בארץ ישראל לא תספיק אדמתה. ואחר כן הוא מסיים ע"ד המטיפים הציונים: כי המרכז העקרי לפעולתם הוא „רק בין יושבי הכרכים — לקרב שם את לב בני הדור החדש להיהדות בכל פעם שירצו, אבל לא לפזר את כחותיהם על חנם בין יושבי ערי השדה אשר לחבב עליהם את היהדות אינם צריכים לסגלות ולקמיעות“. במאמריו השנים האלה הננו מרגישים רק את לעגו השנון על הציונות, אבל לא את התנגדותו ושנאתו. והנה יצא אחרי כן (ניסן תרנ"ט) הפרופיסור מאנדעלשטאם מקיזב במכתבו הידוע אל רבני ישראל, אשר בו הוא מוציא כמעט מן הכלל את כל אלה אשר לא יתנו ידם להציונות. במכתבו זה עות מ"ש בודאי את הדין, לדעת כל השופטים בלי משפט קדום. ויצא